

Stednavne forveks[ø]linger

Forsidebilledet

Enkedronning Sophie (1557-1631)

Det synes at fiskeriet har ligget enkedronningen på hjerte. Allerede i efteråret 1588 sendte hun en digemester over til Falster for at undersøge, om der var noget sted, som egnede sig til diger og fiskedamme, lige som hun antog en mand til at rense de gamle damme, i hvilke der skulle sættes fisk til foråret. Ligeledes bekymrede enkedronningen sig om fredningen af Løjed Sø i Veksø. Læs nærmere inde i bladet.

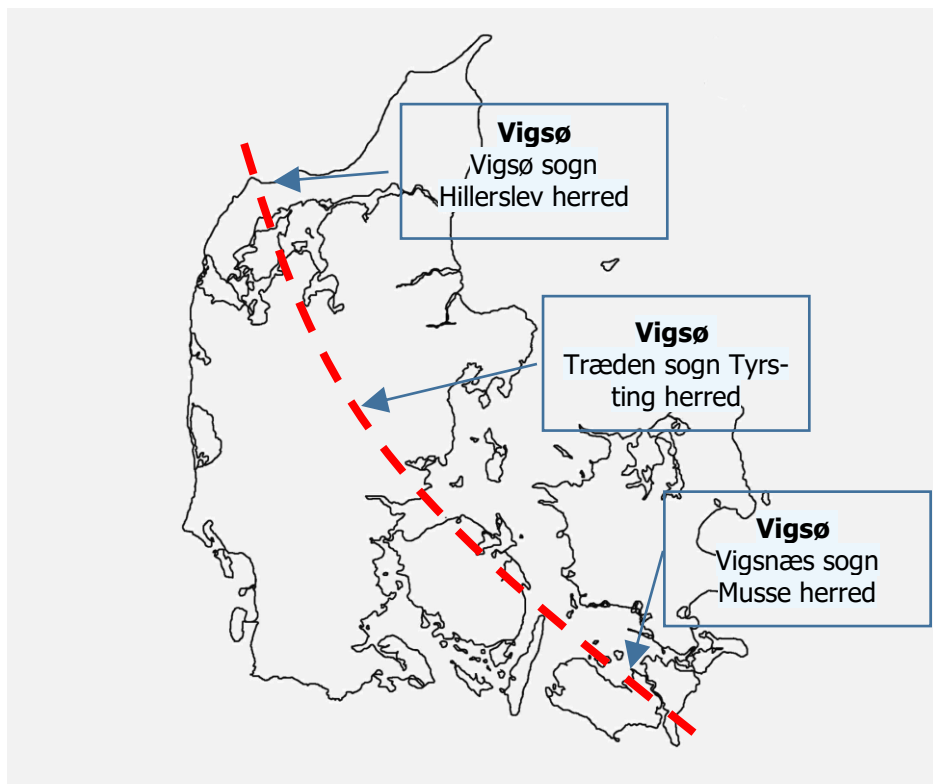
Billedet viser et udsnit med enkedronning Sophie fra anetavlen i Klosterkirken i Nykøbing

Foto: Museum Lolland-Falster

Stednavne forveks[ø]/linger!

Af Steen Johansen

Da Stednavneudvalget i 1929 udgav **Frederiksborg Amts Stednavne** var Veksø blevet et autoriseret stednavn. De mange variationer, som byen og sognet Veksø gennem tiderne er blevet benævnt med, blev dermed historie. Fra de trykte kildekrifter så som breve og andre dokumenter fra tiden mellem 1300-tallet frem til 1844, anfører Stednavneudvalget over 50 forekomster af varianter for Veksø. Blandt kendte varianter er Veksø skrevet Vigsø, og et opslag i *Danmarks Stednavne* viser, at også dette stednavn også har været skrevet med varianter som tilmed kunne forveksles med Veksø varianterne. Denne artikel ser nærmere på stednavnet Vigsø, og med stednavnene følger også nogle lokalhistoriske fortællinger.

Vigsø findes tre steder i databasen **Danmarks Stednavne**, der er etableret af Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet. Databasen indeholder p.t. omkring 210.000 stednavne.

Med Trap Danmark (4. bind, 1856) som topografisk guide besøges disse tre steder for nærmere belysning af stednavnenes mulige forvekslinger med Veksø.

Vigsø

Vigsø sogn, Hillerslev herred

Danmarks Stednavne viser følgende kildeformer for Vigsö (i Hillerslev):

Dueholms Diplomatarium

- 18/2 1422 **Wissyæ**

Kopibøger:

- 27/9 1442 **vixø**
- 30/4 1443 (1469) **Vissø**
- 30/4 1443 (1752) **Wissø**
- 30/9 1443 (15. årh.) **vixe**

Fru Eline Gøyes Jordebog 1489:

- 1552 **Wissø** sogenn

Mandtalslister (ekstraskat):

- År 1600 **Vigzøe**

Matriklerne:

- år 1664 **Wixbøe**
- år 1688 **Wiixøe**
- år 1844 **Vixøe**

Mansas topografiske kort:

- 1869-88 **Vixö**

Generalstabens kort:

- 1883 og 1923 **Vigsö**
- Mansa 1869-88 1869-88 **Vixö**

Om Vigsø

Vigsø omfatter i dag et stort sommerhusområde ud til Vesterhavet (Vigsø Bugt) med den brede sandstrand, som det kan høre sig til på den jyske vestkyst. Her ligger i øvrigt en reminiscens fra 2. verdenskrig nemlig et større tysk bunkeranlæg »WW2 Bunker - Stützpunkt Vigsö«, et anlæg som måske vil

være kendt fra filmen *Olsen Banden i Jylland*.

Stednavnet Vigsø historisk set

I Pontoppidans topografiske værk »*Den Danske Atlas*« (1763 til 1781) er der under Vigsø sogn anført, at kongen her havde en gård eller kongsgård med noget gods til, som kaldtes Vigsgård og Vigs gods i Thy. Lokalhistorisk har dette dog gennem tiderne givet anledning til nogen uenighed, da lokale mener, at godset nærmere burde henføres til Øster Vandet sogn, som ligger ca. 10 km syd for Vigsø.

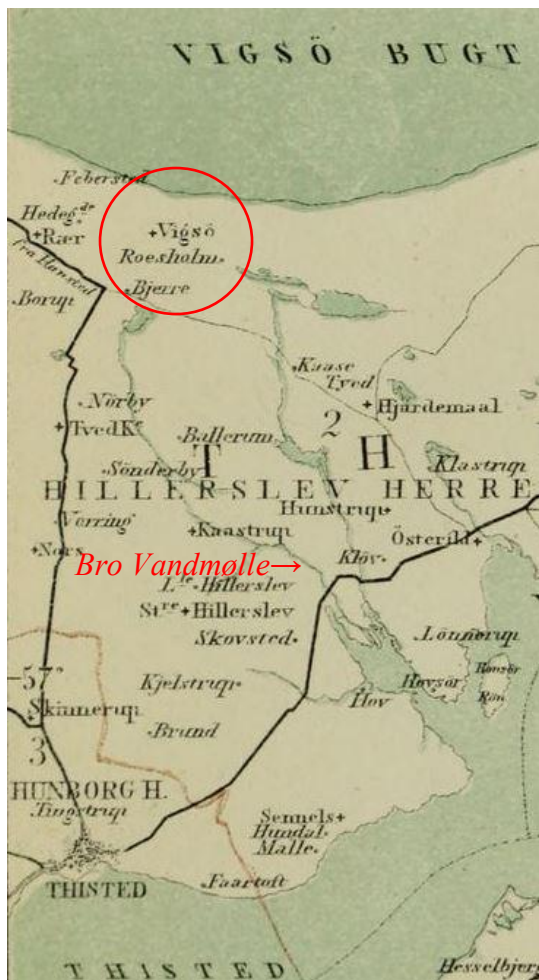
De tre dokumenter fra Dronning Margrethes tid, som Pontoppidan har baseret sin antagelse på er i resumé:

31. august 1406. (Skive)

Kong Erik 7. af Pommern erklærer, at Torkil Myg og hans hustru Bodil og hendes søster Mette på rettertinget har skødet godset Vig [og Vigsfang, nemlig 16 gårde i Thy med alle og ethvert af nævnte gods' tilliggender, nemlig marker, enge, skove, græsgange, fiskevande, møller, vandløb, damme og damsband, vådt og tørt uden nogen undtagelse, med hvilket navn det end kan nævnes] til ridderen Mogens Munk på dronning Margretes vegne.

6. september 1406. (Viborg)

Torkil "Skelle" Myg (Galskyt), hans hustru Bodil Gundesdatter og hendes søster Mette Gundesdatter afhænder og skøder deres mulige retigheder i gården Vig i Thy med tilhørende gods bl.a. fem gårde kaldet

Udsnit af kort fra Trap Danmark (1856).
Lokaliteten Bro Vandmølle er markeret med rød tekst.

Sigtrygs gods, til dronning Margrete og hendes efterkommere. Desuden oplader og skøder nævnte Mette sine mulige rettigheder i Brøndum og Rolstrup samt Povl Globs gods.

5. oktober 1406. (Lundenæs)

Kong Erik 7. af Pommern tildømmer Danmarks krone det gods i Vig, som Torkil Myg ikke inden den fastsatte frist havde dokumenteret sin ejendomsret til.

Møllen ved Vigsø

10 km syd for Vigsø i Hillerslev sogn ligger vandmøllen Bromølle. Den er omtalt i Thy Årbog 1940: »*De gamle Vandmøller i Thy*«, en artikel skrevet af S. C. Sortfeldt, som er tilknyttet Historisk Samfund og Thisted Museum.

I artiklen beskrives Bromølle som en af de største vandmøller i Thy. Den nævnes allerede 1568 og ejes på dette tidspunkt af Ørum Slot. Artiklen beretter: »*1802 er Bromølle en af de bedste Vandmøller i Landet og har Sigteværk. Ved Aaens Regulering i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede blev Møllen nedlagt (ca. 1908)*«.

Danske sten fra sagn og tro

Der er knyttet et par gamle sagn til Bromølle. Det ene er fortalt af Mads Lidegaard i bogen »*Danske sten fra sagn og tro*«:

Hillerslev sogn, Thisted kommune.

Nederst i tårnets nordvesthjørne er indmuret en mørk sten, 1,5x1,2x0,8 m, der stikker ½ m ud på to sider.

De store sten på "Does" 2 km øst for kirken er kastet af kæmper på Bro Mølle, der var kommet østfra for at bygge kirke i Hillerslev. De blev enige om, at kirken skulle ligge ved den sten, der blev kastet længst. Den yngstes sten nåede længst, og der blev kirken bygget - og den sten sidder nu i muren. Den tidligere graver, Chr. Daugaard, der påviste stenen, tilføjede, at de tre kæmper ikke kunne enes om byggestedet og derfor indgik deres aftale.

Stenene på Does er for lægst væk, det er nu en nøgen græsklædt banke.

Vigsø

Træden sogn, Tyrsting herred

Danmarks Stednavne har ejendommeligt nok ingen kildeformer for Vigsø under Træden sogn, men der er en henvisning til Ring Sø, altså til en sø i nabosognet Ring sogn. Her refereres til et dokument registreret og tryk i bogværket *De ældste danske Archivregistraturer, Først Bind*:

»*Gaffue breff paa Vlszuigh paa Ringh marck, syndenn wed Wigszöe liggendis. Daterit 1499*«.

Det indikeres her, at et tidligere navn for Ring Sø var Wigszö.

De ældste danske Archivregistraturer er en trykt samling af bla. adkomstdokumenter fra hele landet og opbevaret i Geheimearchivet. Værket er udkommet i fem bind (femte bind er i to ½-bind) i perioden 1854-1910.

Ved udgivelsen af andet bind haves kendskab til endnu en registrering af et dokument - måske identisk med ovennævnte, som underbygger antagelsen om navnene:

»*Frantz Gunderszens vdj Dauding graffue breff paa Wlsuig paa Ringge marck, syden ved Ringge søe, tiil Grestrup kircke. Dalum mcdxc decimo [i margin 1500], paa sanctj Knuds dag nest efther juull*«.

Markbøgerne 1683

En gennemgang af markbøgerne der i 1683 blev udarbejdet i forbindelse med kong Christian Vs matrikel giver ikke videre oplysninger om søens navn. Stednavnet *Vlszuigh/Wlsuig* fin

Bredvad Mølle (c. 1900). Vandkraften fra Gudenaåen udnyttes stadig, og Vestbirk Vandkraft leverer nogle GWh om året i dets virke som arbejdende museum under Naturstyrelsen.

des dog fremdeles som *Ulfsvig*, og det er noteret (i 1683) som indtægtskilde for Grestrup Kirke.

Bredvad Mølle ved Gudenaåen

Træden sogn grænser mod syd op til Gudenaåen, og her findes Bredvad Mølle placeret. Møllen var en af Gudenaåens største møller og et lokalt handelscentrum med 22 ansatte o. 1900. Møllen havde en stor kapacitet og havde i en periode meludsalg i Horsens. Møllen blev nedlagt i 1921 efter en brand. Det var oprindeligt meningen at genopbygge den, men ejeren valgte at sælge til det nystiftede Vestbirk Oplands Højspændingsanlæg. De var ikke interesserede i bygningerne på stedet, men udelukkende i opstemningsretten på Gudenaåen, så der kunne bygges et elværk med vandkraft.

Vigsø

Vignæs sogn, Musse herred

Danmarks Stednavne viser følgende kildeformer for Vigsø

Kong Valdemars Jordebog (13. årh.):

- **Wiskø**

Dronning Sophies Kopibøger:

- 9/12 1591 **Vexø**

Jordebøger over kirkers, præstegårdes og degneboligers jorder:

- 1616 **Wigsø** sundt

Danske Søkort af Jens Sørensen:

- c. 1700 **Wigsø**

Videnskabernes Selskabs Kort:

- 1776 **Vexø**

Matriklen 1844:

- **Wexø**

Generalstabens kort:

- **Vigsø**

Danmarks Stednavne, Bind 11, 1954:

- **vegsø**

Dronning Sophie

I 1588 døde Frederik den II efter kort Tids Sygdom, og Rigsrådet måtte ned-sætte en Formynderregering, da den udvalgte konge var mindreårig. Christian [*den fjerde*] var ældste søn og på dette tidspunkt 11 år gammel.

Dronning Sophie var 31 år da, hun blev enke og i ægteskabet havde med kongen hun fået syv børn, som ved hans død alle var mindreårige. Hun fik derfor pludselig en fremtrædende position ved hoffet, som hun ikke var sen til at udnytte; hun sikrede sig personlig indflydelse og økonomiske fordele.

Da Frederik II i 1572 ægtede den kun 14-årige Sophie af Meklenborg, måtte han efter skik og brug sikre sin dronning et standsmæssigt underhold for det tilfældes skyld, at hun skulde blive enke. En aftale med Rigsrådet anviste, at hun, som "Livgeding", altså enkeforsørgelse, måtte nyde og bruge

krongodset på Lolland og Falster til-lige med Nykøbing By og Slot.

Ekendronningen forhandlede sig frem til, at Rigsrådet - på statens be-kostning - lod udføre en ombygning af Nykøbing Slot, hvilket Frederik II havde planlagt allerede før sin død.

Slottet blev således udgangspunkt for enkedronningens virke med at sty-re det udstrakte krongods på Lolland og Falster. Den herved stærkt forøgede korrespondance nødte hende til at ind-rette et kancelli, dvs. et sekretariat som modtog og registrerede, udarbejdede og ekspederede alle skrivelser til og fra enkedronningen.

Dronning Sophies enkestand kom til at strække sig over 43 år, og fra den største del af dette lange tidsrum, er der i hendes arkiv blandt andre ting be-varet en række kopibøger, som vedrø-rer styrelsen af Livgedinget. Det er fra disse kopibøger følgende eksempler er hentet.

Smålandshavet ved Guldborgsund med Wixnes og Vexöe.

Udsnit af Videnskabernes kort

Wixnes og Vexöe på Lolland

9. Dec. 1591 skriver dronningen til Nykøbings lensmand Frederik Hobe:

Enkedronningen har tidligere skrevet til ham om at lade hugge nogle Pæle i sit Len til den Mølle, hun vilde lade bygge ved Nykøbing Slot, men da hun nu har ændret sin Beslutning og vil opsætte nævnte Møllens Bygning i nogen Tid, skal han, hvis han ikke har sendt disse Pæle til Nykøbing Slot, lade dem føre til Øensgaard. Hvis han har ladet nogle af disse Pæle afsende, skal han lade dem hente tilbage igen og siden bruge dem til Øens Bygning, som, efter hvad Enkedronningen erfarer, skal være bygfædig. Endvidere har Kronens Bønder i Vexnes, der skulde give 1 Dlr. for hver Td. Korn af Landgilden, henvendt sig til Enkedronningen, da hun var paa Jagt paa Vexøe, og begæret at maatte blive fri for at betale den Mark dansk, som de endnu resterede af hver Daler. Hun meddelte dengang Frederik Hobe sin Mening om Bøndernes Begæring, men da disse nu igen har henvendt sig til hende om ovennævnte Nedsættelse af deres

Landgilde, skal han, da hun ikke husker, hvilken Bestemmelse hun dengang tog sammen med ham med Hensyn til Bøndernes Vilkaar og Nedsættelsen, snarest muligt lade hende dette vide, saa hun kan give Bønderne tilbørligt Svar derefter, naar de igen henvender sig til hende.

Ifølge Erik Pontoppidans topografiske værk »Den Danske Atlas« (1764) er der 17 vandmøller i Lollands Stift, men han gør dog det forbehold om oplysningen,

»at de af den Kongelige Landmaaling=Conductur Skovstrup, udtagne lister ere en Snees Aar gamle, om ikke ældre, saa torde vel

Skånes vigtigste sandstensbrud fandtes ved Höör (og Vittseröd, hvor foto er optaget) nord for Ringsjön, hvor der stadig i 'Stenskoven' ses forsænkninger, som kan have at gøre med brydningen. De i brevet omtalte møllesten kan meget vel komme fra Vittseröd. Foto Niels B Sørensen

siden den Tid, være skeet én eller anden Forandring.«

Og der er sket forandringer på mølleområdet, for på »Videnskabernes Selskabs kort« (1776) er stort set alle møllesigneret som vindmøller.

Møllesten

16. august 1597 skriver enkedronningen til lensmanden Oluf Rosensparre på Landskrona Slot:

Det er troværdigt berettet Enkedronningen, at nogle Borgere hos ham i Landskrone skal handle med Møllesten, og da hun har Brug for et Par eller flere saadanne, anmoder hun hermed Oluf Rosensparre om paa hendes Vegne at lade forhandle med disse Borgere om at bryde nogle Par — dog mindst 4 Par — Møllesten til hende, saa brede som vedlagte Maal viser og mindst 1/2 Alen tykke, og senere levere hende dem i Nykøbing. Hvis altsaa en iblandt disse Borgere vil levere Enkedronningen saadanne Møllesten, anmoder hun ham om snarest muligt at gøre dette. Han skal blive ordentligt betalt af hende som tilbørligt og billigt er. Og da det for Tiden er Enkedronningen meget vigtigt at faa disse Møllesten, anmoder hun ham endvidere om at sende hende skriftligt Svar med Overbringeren af dette. Han gør hende med dette en særlig Tjeneste, og hun vil gerne gengælde saadan Villighed fra hans Side med al kongelig Naade.

Veksø Sjælland

Fiskeri i Løje Sø ved Veksø

Efter Frederik II's død kom dronning Sophie til at beskæftige sig med Veksø i vores lokalområde, hvilket fremgår af hendes brev af 7. september 1588 til den daværende lensmand på Københavns Slot Detlef Holck:

»Den afdøde Konge har tilskrevet Enkedronningens Embedsmand paa Halsted Kloster Christoffer Rosengaard, dengang han var forlenet med Københavns Slot, at han ikke maatte fiske eller lade fiske i efterskrevne Søer: Leide¹ Sø ved Vegsøe, Fogel Sø² og Oester Sø³ ved Søsom, Kirkesø, som ligger ved Knarderup, Syndersøe ved Vederløsselille, Bastrup Sø, Veel Sø ved »Thamage«⁴. Derfor begærer Enkedronningen af Detlef Holck, at han ogsaa skal afholde sig fra disse Søer og ikke lade fiske deri, saaledes som det har været Skik i den afdøde Konges Tid.

Note: (1) Løjet el. Hove Sø, (2) Fugle sø, (3) Øster Sø, (4) Muligvis Vejle Sø ved »Tange«. Dette Navn synes tidligere at være brugt om den Land strimmel, der skil- ler Vejle Sø fra Fure Sø.

Brevet enkedronningen henviser til er fra Kancelliet og dateret Frederiksberg 21. juni 1585. Veksø er skrevet på identisk vis: *Vegsøe*. Hvilken interesse enkedronningen har haft i at bekymre sig om fredningen af nogle søområder langt fra Nykøbing Slot, er ikke belyst.